

VolkscultuurMagazine

A photograph of two men in blue shirts and dark trousers working on a large white sail on a ship's mast. The men are positioned on the rigging, with one on the left and one on the right. The sail is partially unfurled and hangs from the mast. The background is a clear blue sky with some light clouds. The overall scene is dynamic and captures a moment of maritime activity.

Symposium

**Immaterieel
erfgoed**

**Vlaams
beleid**

**Cultuur-
participatie**

jaargang 5, nr 4
winter 2010
www.volkscultuur.nl

Inhoud

4 Op 15 oktober organiseerde het Nederlands Centrum voor Volkscultuur een symposium over het immaterieel erfgoed.

18 België was één van de eerste landen die de UNESCO Conventie over Immaterieel Erfgoed ondertekende.

24 Wat betekent het voor organisaties om hun traditie op de lijst immaterieel erfgoed geplaatst te krijgen?

28 Zorg voor immaterieel erfgoed betekent dat mensen hun traditie willen doorgeven aan volgende generaties.

- 3** Symposium Immaterieel Erfgoed
- 4** Waarborgen voor de toekomst Immaterieel erfgoed in de praktijk
- 16** Symposium in beeld
- 18** Het Vlaamse overheidsbeleid en de lijst van het Vlaams immaterieel erfgoed
- 24** Vlaamse organisaties op de Vlaamse Inventaris van het immaterieel erfgoed
- 28** Immaterieel erfgoed en cultuurparticipatie
- 34** Wie zijn wij? De 100 belangrijkste tradities van Nederland

Symposium Immaterieel Erfgoed

Immaterieel Erfgoed is tegenwoordig wereldnieuws. Half november haalde het zelfs het acht uur journaal. De aanleiding: de Immaterieel Erfgoedlijst van UNESCO was uitgebreid met enkele nieuwe elementen, waaronder de Spaanse flamenco en de Franse keuken. De Nederlandse kok, die in het journaal werd geïnterviewd, noemde het belangrijk. Op zo'n lijst komen betekent toch erkenning voor het grote belang van de Franse keuken. De Spanjaarden waren niet minder verguld dat de kenmerkende flamenco uit Zuid-Spanje zichzelf tegenwoordig werelderfgoed mag noemen. In Nederland zijn we nog niet zover, al heeft de Nederlandse regering bij monde van minister Plasterk eind vorig jaar in de Tweede Kamer aangekondigd dat ook Nederland van plan is de UNESCO Conventie te ratificeren. Of de nieuwe regering dit plan zal overnemen moet nog even worden afgewacht, al zijn de tekenen hoopvol.

Waarborgen voor de toekomst

Dat Nederland de conventie immaterieel erfgoed nog niet heeft ondertekend, betekent niet dat onze sector nog niet begonnen is. Al een aantal jaren zijn met name de mensen die op een of andere manier bij immaterieel erfgoed betrokken zijn, zich aan het voorbereiden op het in praktijk brengen van de conventie. Voordeel van laat beginnen is dat je kunt leren van de landen die al wel begonnen zijn. België was één van de eerste landen die de UNESCO Conventie heeft ondertekend. De Vlaamse betrokkenen stonden daarom centraal op het symposium 'Waarborgen voor de toekomst. Immaterieel erfgoed in de praktijk' dat het Nederlands Centrum voor Volkscultuur op 15 oktober 2010 in Utrecht organiseerde en waarvan u in deze *Volkscultuur Magazine* een uitgebreid verslag vindt.

Alle sprekers gingen uit van een dynamische opvatting van erfgoed en de onmisbare betrokkenheid van de mensen die het immaterieel erfgoed dragen. Zonder betrokkenheid van de (plaatselijke) gemeenschappen is er immers eenvoudigweg geen immaterieel erfgoed. Els Jacobs, algemeen secretaris van de Nationale UNESCO Commissie, gaf een bruikbare definitie van wat immaterieel erfgoed is: 'Immaterieel erfgoed is datgene wat een erfgoedgemeenschap erkent en herkent als van henzelf en waaraan zij ook haar identiteit ontleent. Het geeft een gevoel van verbondenheid met vorige generaties, maar is ook toekomstgericht: mensen willen het doorgeven aan komende generaties.' Safeguarding wil volgens haar niet zeggen: onveranderd laten voor de toekomst of 'bevrozen' in een quasi authentieke toestand van 'vroeger'. Het gaat om levend houden in

een actieve zin, niet om reproductie, maar om het doorgeven van liefde, kennis en vaardigheden aan volgende generaties.

Zorg voor immaterieel erfgoed

In Vlaanderen moeten de organisaties, die hun traditie voordragen voor plaatsing op de nationale lijst, laten zien hoe zij hun immaterieel erfgoed 'levend' willen houden. Een plan van aanpak hiervoor is een belangrijk onderdeel van de aanvraag. Het dwingt gemeenschappen om na te denken over hoe zij hun immaterieel erfgoed willen doorgeven aan volgende generaties. Immers plaatsing op een lijst schept ook verplichtingen. Gemeenschappen nemen op zich om zorg te dragen voor hun erfgoed. In Nederland zijn veel immaterieel erfgoedorganisaties al bezig met zo'n plan van aanpak. Vooral de tradities met een lange geschiedenis worstelen nog al eens met de vraag: 'Hoe kunnen wij meer mensen bij onze traditie betrekken en hoe interesseren wij de jeugd hiervoor?' Tradities moeten elke keer weer opnieuw eigen worden gemaakt. Dat betekent dat ze mee moeten gaan met hun tijd.

Sinterklaas is daar al eeuwen erg goed in. De kracht van dit feest is dat het zich telkens weer weet aan te passen aan de heersende behoeften. Zo veranderde Sinterklaas van de strenge opvoeder in de negentiende eeuw in een hedendaagse kindervriend, die in zijn vrije tijd ook wel eens een pet in plaats van een mijter draagt. Zwarte Piet is al lang niet meer de knecht van Sinterklaas, maar zijn logistiek manager. Voor andere feesten is dat niet zo vanzelfsprekend. Op het symposium vertelde het Sint Maartensberaad dat het aansluit bij de boodschap van de heilige Martinus. Op 11 november zet het Beraad de mantelzorgers in Utrecht in het zonnetje en wordt een maaltijd voor de daklozen georganiseerd. Het zijn verantwoorde aanpassingen aan dit eeuwenoude feest.

Jaren van het Immaterieel Erfgoed

De komende twee jaar gaat het Nederlands Centrum voor Volkscultuur zich vooral inzetten voor het zichtbaar maken van immaterieel erfgoed, het stimuleren van het bewustzijn er voor en het ondersteunen van de organisaties die een plan van aanpak willen maken voor de zorg voor hun traditie. Via de website www.jarenvanhetimmaterieelerfgoed.nl kunt u op de hoogte blijven van alle activiteiten die wij en de sector daarvoor organiseren.

Nederlandse schaatscultuur

Waarborgen voor de toekomst Immaterieel erfgoed in de praktijk

Op vrijdag 15 oktober organiseerde het Nederlands Centrum voor Volkscultuur met hulp van het Fonds voor Cultuurparticipatie het symposium 'Waarborgen voor de toekomst. Immaterieel erfgoed in de praktijk'. Aanleiding voor deze dag was de door de Nederlandse regering aangekondigde ratificatie van de UNESCO Conventie over het Immaterieel Erfgoed, die inmiddels door meer dan 130 landen is ondertekend. De dag had als doel om beleidsmakers en organisaties die zich inzetten voor immaterieel erfgoed te informeren over de UNESCO Conventie en om na te denken over hoe zij zelf aan de uitvoering kunnen meewerken. Volgens UNESCO is immaterieel erfgoed in de eerste plaats een zaak van de plaatselijke gemeenschappen. Maar vanzelfsprekend kwam ook het beleid op nationaal en internationaal niveau aan bod. Speciale aandacht werd besteed aan het voorbeeld van Vlaanderen, dat immers al eerder de UNESCO Conventie ratificeerde en dus al veel praktische ervaring heeft opgedaan.

Het symposium in Utrecht, 'Waarborgen voor de toekomst', bestond uit drie onderdelen. In het ochtendprogramma een plenair lezingenprogramma met lezinghouders uit Nederland en Vlaanderen en in het middagprogramma drie workshops die twee keer werden aangeboden. Het derde onderdeel van de dag was een informatiemarkt, waar 25 plaatselijke organisaties zich presenterden, een beperkte selectie van organisaties die zich in Nederland met immaterieel erfgoed bezighouden. Het symposium werd gehouden in De Fabrique, een voormalige fabriek aan de noordkant van Utrecht en werd door 273 mensen bezocht.

Immaterieel erfgoed

Aanleiding voor dit symposium was de UNESCO Conventie uit 2003 over het Immaterieel Erfgoed. 'Voor velen is immaterieel erfgoed nog een abstracte term, niet alleen voor de sector, maar ook voor beleidsmakers. Het doel van deze dag is om het onderwerp concreet te maken. UNESCO omschrijft immaterieel erfgoed kortweg als orale tradities, sociale gewoonten, rituelen en feestelijke gebeurtenissen. Bij immaterieel erfgoed gaat het om sociale praktijken, die nauw verweven zijn met de culturele identiteit van gemeenschappen en groepen', zo opende Ole Bijster, voorzitter van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur, het symposium.

In het ochtendprogramma vertelde Els Jacobs, algemeen secretaris van de Nationale UNESCO Conventie, over UNESCO en over de buitengewoon succesvolle Immaterieel Erfgoed Conventie, die inmiddels al door zo'n 130 landen is ondertekend. Arlette Thys en Dries Van den Broucke vertelden over de manier waarop men het in Vlaanderen heeft aangepakt. Zij zijn verbonden aan het Agentschap Kunsten en Erfgoed, een ambtelijke organisatie die in Vlaan-

Verslag van het symposium in Utrecht op 15 oktober 2010

deren verantwoordelijk is voor de uitvoering van het kunsten- en erfgoedbeleid van de Vlaamse overheid. Riet de Leeuw, senior beleidsmedewerker van de Directie Cultureel Erfgoed van het Nederlandse ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap gaf de Nederlandse visie op de conventie. Meer vanuit de inhoud en de sector spraken Ineke Strouken en Hans Bennis. Hans Bennis, de directeur van het Meertens Instituut, plaatste diverse kritische kanttekeningen. Ineke Strouken, directeur van het Nederlands

Els Jacobs, Nationale UNESCO Commissie

Centrum voor Volkscultuur, ging in op de praktijk, en dan met name op het stimuleren, ondersteunen en organiseren van de betrokkenheid van de sector die zich met immaterieel erfgoed bezighoudt. Het ochtendprogramma werd afgesloten met de overhandiging van het boek *Dit zijn wij. De honderd belangrijkste tradities van Nederland*. Het ochtendprogramma was eerst en vooral informatief. In het middagprogramma was er meer ruimte voor uitwisseling en debat.

De UNESCO Conventie

Wat had UNESCO eigenlijk voor met deze speciale conventie? UNESCO is een onderdeel van de Verenigde Naties, die als doel hebben het bevorderen van vrede, duurzame ontwikkeling en veiligheid. UNESCO richt zich specifiek op onderwijs, wetenschappen en cultuur. Het is een neutraal, supranationaal orgaan dat de samenwerking tussen naties wil bevorderen. Het is de taak van UNESCO om wereldwijde normen en standaarden te ontwikkelen

en daar internationale afspraken over te maken, bijvoorbeeld over het gebruik van grondwater in de wereld, of aan welke normen medisch onderzoek zou moeten voldoen. Specifiek over het erfgoed ontwikkelt UNESCO standaarden en criteria waaraan erfgoedzorg zou moeten voldoen. In 1972 nam UNESCO bijvoorbeeld een conventie aan over het materiële erfgoed, op basis waarvan bepaald kan worden welk erfgoed in de wereld bijzonder is om te bewaren. UNESCO zet zich ook in voor specifieke kwesties zoals 'de bescherming van cultuurerfgoed tijdens gewapende conflicten' (de Haagse conventie van 1954). Uitgangspunt is steeds dat de schade die aan willekeurig welke gemeenschap dan ook wordt toegebracht, schade is aan de gehele wereldgemeenschap. UNESCO zoekt dus samenwerking om de eigen deelbelangen van de staten te overstijgen.

De Immaterieel Erfgoed Conventie is er één uit een reeks van verdragen, geboren uit het gevoel dat naast het materiële erfgoed – vooral goed vertegenwoordigd in het rijke westen –, ook het immateriële erfgoed aandacht behoeft. De Conventie dateert uit 2003 en wil vooral laten zien dat ook allerlei niet-tastbare zaken uit ons erfgoed het beschermen waard zijn. In de materiële erfgoedconventie bleef namelijk een wezenlijk onderdeel buiten beeld dat toch heel belangrijk is voor de culturele diversiteit in de wereld – een culturele diversiteit waar UNESCO veel waarde aan hecht. In haar definitie van immaterieel erfgoed volgde Els Jacobs, Algemeen Secretaris van de Nationale UNESCO Commissie, de officiële definitie uit de verdragstekst.

Immaterieel erfgoed is datgene wat een erfgoedgemeenschap erkent en herkent als van zichzelf en waaraan zij ook haar identiteit ontleent. Het geeft een gevoel van verbondenheid met vorige generaties, maar is ook toekomstgericht: mensen willen het doorgeven aan komende generaties. Volgens Els Jacobs is immaterieel erfgoed zowel traditioneel (vanuit het verleden) als hedendaags. Immaterieel erfgoed is dynamisch. Het is cultuur waar gemeenschappen zich nú mee identificeren.

Domeinen van immaterieel erfgoed

In de tekst van de Conventie onderscheidt UNESCO de volgende domeinen van immaterieel erfgoed:

1. Het orale erfgoed: de verhalen, de mythen en legenden, waarvan Jacobs als voorbeeld noemde de fictieve verhalen uit de Palestijnse *Hikaye* traditie, verhalen die door de eeuwen heen zijn verteld, in een speciaal ritme en dialect, verhalen die Palestijnse vrouwen op winteravonden aan elkaar vertellen en een blik op de werkelijkheid geven vanuit vrouwelijk perspectief.
2. De uitvoerende kunsten, toneel, muziek en dans, verbonden met rituele festivals, maar ook bijvoorbeeld met momenten in de levensloop of de jaarcyclus.
3. Alledaagse tradities en rituelen, verbonden met het dagelijks leven, waarbij Jacobs als voorbeeld de Braziliaanse samba noemde, dans, muziek en poëzie in één, nauw verweven met de Braziliaanse identiteit. Maar Jacobs gaf ook enkele Nederlandse voorbeelden, zoals het Carnaval, de viering van Leidens ontzet en de Nederlandse schaatscultuur. Prikkelend was dat zij ook een Nederlands voorbeeld uit een andere culturele traditie noemde: de culinaire gewoonte van de Indische rijsttafel, die inmiddels is ingeburgerd in Nederland.
4. Vakmanschap: de kennis en kunde om bepaalde gebruiksvormen te maken, waarbij ze als voorbeeld het maken van doeken uit boomschors in Oeganda noemde.
5. Kennis van de natuur, over het universum en de schepping, bijvoorbeeld traditionele kennis over de geneeskundige werking van planten of mineralen, vaak in samenhang met rituelen en religieuze waarden.

UNESCO heeft het onderwerp op de internationale agenda geplaatst om aldus de bewustwording te vergroten en de zichtbaarheid van het niet tastbaar erfgoed te versterken. Het hogere doel van UNESCO is het bevorderen van wederzijds respect en het bevorderen van de dialoog tussen mensen, groepen en naties. In Nederland zouden we het actief burgerschap noemen: het bevorderen van actief deelnemen aan de samenleving. Daarom ook wordt aan de landen gevraagd om zoveel mogelijk samen te werken met de lokale dragers van erfgoed. Zonder betrokkenheid van de plaatselijke gemeenschappen is er eenvoudigweg geen immaterieel erfgoed. Van landen wordt gevraagd een nationale inventaris op te stellen, die, omdat het om 'levend' erfgoed gaat, het liefst elke tien jaar geactualiseerd dient te worden. Het gaat erom de vitaliteit van dit erfgoed te waarborgen. In dat verband stond

Riet de Leeuw, Ministerie OCW

Jacobs even stil bij de term *safeguarding*, die in Nederland ten onrechte nog wel eens vertaald wordt met *bescherming*. Maar *protection* is volgens Jacobs iets heel anders dan *safeguarding*. *Safeguarding* wil niet zeggen: onveranderd laten voor de toekomst of 'bevrozen' in een quasi authentieke toestand van 'vroeger'. Het gaat om levend houden in een actieve zin, niet om reproductie, maar om het doorgeven van kennis en vaardigheden aan volgende generaties.

De visie van het Nederlandse ministerie

De lezing van Riet de Leeuw, van het ministerie van OCW, was in bepaald opzicht één van de meest spannende lezingen op het symposium, gezien ook de mogelijke implicaties met betrekking tot het Nederlandse overheidsbeleid. Want gaat Nederland nu tekenen of niet? En hoe gaat het Nederlandse beleid er uit zien? Komt er een nationale lijst van immaterieel erfgoed? Wanneer kunnen organisaties hun traditie kandidaat stellen?

Sinds minister Plasterk in november 2009 in een brief aan de Tweede Kamer bekend maakte dat ook Nederland van plan is om de UNESCO Conventie te ratificeren, is er op het ministerie veel nagedacht over hoe de praktische uitwerking het best aangepakt kan worden. Of de nieuwe staatssecretaris voor cultuur, Halbe Zijlstra, het allemaal zal overnemen, moet nog even worden afgewacht. Er is nog nauwelijks gelegenheid geweest tot overleg, zo vertelde De Leeuw. De nieuwe regering is immers pas de week voorafgaand aan het symposium officieel beëdigd. Maar dat er aandacht zal zijn voor de volkscultuur is zeker. In het regeerakkoord van het kabinet Rutte/Verhagen wordt met zoveel woorden gezegd 'dat de actieve cultuurparticipatie van belang blijft, met name bij de beoefening van amateurkunst en volkscultuur'. De uitgaven van beheer en behoud van erfgoed 'worden zoveel mogelijk ontzien'. Verder geldt als één van de uitgangspunten 'dat in alle regio's een hoogwaardig cultureel aanbod blijft bestaan', wat ook al niet ongunstig lijkt voor de volkscultuur. De Leeuw noemde het opvallend dat als je tegenwoordig het woord *volks-*

cultuur googlet, je steeds vaker uitkomt op *immaterieel erfgoed*. Het wijst erop dat ook deze term steeds meer ingeburgerd raakt.

Net als Els Jacobs, en in navolging van de historicus Willem Frijhoff, geeft De Leeuw een actieve, dynamische inhoud aan immaterieel erfgoed, als iets dat wordt doorgegeven van generatie op generatie en steeds opnieuw dient te worden eigengemaakt. Aanvankelijk waren er op het ministerie enige aarzelingen over de nieuwe conventie, maar met deze actieve invulling van erfgoed kan De Leeuw goed uit de voeten. De Leeuw kiest dan ook voor een brede benadering, waarbij op de Nederlandse inventaris bijvoorbeeld ook ruimte dient te worden gemaakt voor het erfgoed van nieuwe Nederlanders.

Op het ministerie is al nagedacht over de UNESCO verplichting om een nationale inventaris aan te leggen. Niet alleen kiest het ministerie voor een brede benadering, men kiest ook voor een benaderingswijze van onderop, in nauwe samenwerking met de groepen op plaatselijk niveau. Deze plaatselijke dragers van het immaterieel erfgoed dienen intensief bij de uitvoering betrokken te worden. Dit is mede van belang in verband met één van de andere doelstellingen van het ministerie: het bevorderen van actieve cultuurparticipatie. Maar ook de rol van experts is volgens Riet de Leeuw onmisbaar. Ze pleit voor het scheppen van netwerken van experts, bijvoorbeeld uit musea en universiteiten. Volgens De Leeuw is er al een structuur, waarbij ze met naam en toenaam het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en het Meertens Instituut noemt, instellingen die beschikken over grote expertise en die functioneren in internationale verbanden. Samen met deze experts wil ze werken aan het opzetten van onderzoekspilots over hoe de inventarisatie het best zou kunnen worden aangepakt. Ten slotte breekt ze een lans voor een gebruikersvriendelijke vorm om de inventaris te presenteren, liefst zo toegankelijk mogelijk, op internet.

Het is overigens de bedoeling dat de Nederlandse ratificatie van de UNESCO conventie een rijksbesluit wordt, gedragen door de Rijksministerraad. Aruba heeft al aangegeven mee te willen doen. De Nederlandse regering vindt dit belangrijk. Immaterieel erfgoed is ook voor de voormalige Nederlandse Antillen van groot belang.

Arlette Thys, Agentschap Kunsten en Erfgoed Vlaanderen

Dodendag in Mexico

Vlaams immaterieel erfgoed

Artlette Thys behandelde het Vlaamse beleid rondom immaterieel erfgoed. Thys is verbonden aan het Agentschap Kunsten en Erfgoed, een onderdeel van het Vlaamse ministerie van cultuur, sport en media dat in Vlaanderen belast is met de uitvoering van het kunst- en cultuurbeleid. Thys vertelde over de voorgeschiedenis van de UNESCO conventie, waarin zij kort inging op de UNESCO *Recommendation for the safeguarding of traditional culture and folklore* uit 1989. Vlaanderen had toen al een traditie van volkscultuurbeleid. In 1978 organiseerde men in Vlaanderen het Jaar van het Dorp, waarbij men zich bewust werd van het belang van de cultuur van het leven van alledag. Dat was de reden dat België al snel ook meedeed aan de UNESCO lijst van *Masterpieces of the intangible cultural heritage* uit 1997, waardoor België één van de eerste Westeuropese landen werd die elementen voordroeg voor deze lijst, om te beginnen het carnavalsfeest in Binche

(in Wallonië), Vlaanderen zelf participeerde in de internationale UNESCO voordracht van de reuzencultuur in België, Spanje en Frankrijk.

In diezelfde tijd was men in Vlaanderen druk doende met een vernieuwingsoperatie. In 1998 werd het Vlaams Centrum voor Volkscultuur opgericht, dat nieuwe impulsen moest geven aan het Vlaamse volkscultuurbeleid. De directeur van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur heeft bij het Vlaams parlement nog gepleit voor de oprichting van een Vlaamse collega-instelling.

In de jaren 2001 en 2002 volgde een grote campagne die als doel had een nieuwe, verfrissende kijk te geven op volkscultuur. Men wilde laten zien dat volkscultuur veel meer is dan alleen traditionele folklore. Een visie die in Nederland al eerder ingang had gevonden. Volkscultuur is de cultuur van het dagelijks leven van

Carnaval in Binche

nu. Deze campagne resulteerde in de breed opgezette bundel *Alledaags is niet gewoon. Reflecties over volkscultuur en samenleven*. In 2004 werd het volkscultuurbeleid via het Erfgoeddecreet geïntegreerd in het bredere erfgoedbeleid en ging het Vlaams Centrum voor Volkscultuur op in FARO, het Vlaamse steunpunt voor cultureel erfgoed. Dat wil echter niet zeggen dat het begrip volkscultuur werd vervangen door de term immaterieel erfgoed. Beide begrippen blijven in Vlaanderen gebruikt worden, waarbij immaterieel erfgoed (anders dan in Nederland) wordt gezien als de bredere term.

België hoorde vervolgens bij de eerste landen die de UNESCO conventie ratificeerden, en nam ook plaats in het intergouvernementeel comité van UNESCO. Ook in eigen land werd de inventarisatie van het immaterieel erfgoed ter hand genomen, waarbij aanvankelijk vooral werd ingezet op het zichtbaar maken van het Vlaamse immaterieel erfgoed. De coördinatie daarvan lag bij het

Agentschap voor Kunsten en Erfgoed. Aan de plaatselijke gemeenschappen werd gevraagd om voordrachten te doen voor de Vlaamse lijst van het immaterieel erfgoed, voordrachten die vervolgens beoordeeld werden door een commissie van deskundigen. Inmiddels staan er twintig voorbeelden van Vlaams immaterieel erfgoed op deze lijst. Als meest recente voorbeeld werd in 2010 het krulbollen op de Vlaamse lijst geplaatst.

Op dit moment werkt men in Vlaanderen aan een *Visienota* over hoe men het Vlaamse immaterieel erfgoedbeleid in de toekomst nader zal gaan structureren. Men wil het Vlaamse immaterieel erfgoedbeleid nog beter verankeren en tegelijk ook de Vlaamse lijst van het immaterieel erfgoed verbreden tot een lijst van meer dan alleen de *usual suspects*. Ook wordt gedacht aan een bredere clustering van de elementen die tot nu toe een plek op de Vlaamse inventaris hebben gekregen, waarbij men een beroep wil doen op netwerken van deskundigen.

Vraagtekens vanuit de wetenschap

Het verhaal van de directeur van het Meertens Instituut, Hans Bennis, riep meer vragen op dan antwoorden, en dat was ook precies zijn bedoeling. Bennis ziet het als zijn taak als wetenschapper om te problematiseren, kritisch te reflecteren op gehanteerde begrippen en om vraagtekens te plaatsen bij ogenschijnlijk onproblematische zaken. Want wat is dat eigenlijk, immaterieel erfgoed? En is het wel nodig om de vitaliteit van dit erfgoed te beschermen? Kunnen de mensen dat niet zelf? Ook is de scheidslijn tussen materieel en immaterieel erfgoed lang niet altijd eenvoudig te trekken. Hij illustreerde dat aan de hand van het verhaal over het pistool waarmee Pim Fortuyn indertijd vermoord werd, en waarover in de pers enige discussie ontstond omdat het Rijksmuseum het graag in de toekomst een plaats wil geven in de vaste opstelling. Natuurlijk niet vanwege het materiële aspect van dit alledaagse voorwerp. Maar juist vanwege het immateriële aspect: als het wapen waarmee Fortuyn werd vermoord en dat dus een belangrijk verhaal vertelt over de Nederlandse geschiedenis. Materieel erfgoed krijgt dikwijls pas betekenis door het immateriële verhaal erachter.

Tradities hebben te maken met identiteit, zoveel is duidelijk. Maar wat te denken van de traditie van de supporters van Ajax om de supporters van Feyenoord in elkaar te slaan? Dat is duidelijk een traditie die sommige voetbalsupporters willen behouden. Het is ook een traditie die gedragen wordt van onderop. En wat te denken van door velen als problematisch ervaren vormen van erfgoed, zoals de vossenjacht in Engeland of het stierenvechten in Spanje? Ligt hier nu werkelijk een taak voor de overheid? Ook zijn we soms heel selectief. Het Suikerfeest is prima, onder het motto: ook de nieuwe Nederlanders mogen meedoen. Maar wat te denken van het dragen van boerka's? Of het ritueel slachten van schapen voor het Offerfeest? Dat toch weer liever niet.

Bennis wil er maar mee zeggen, dat er vele vraagtekens te plaatsen zijn bij het onderwerp immaterieel erfgoed. Zijn eigen instelling, het Meertens Instituut, doet veel onderzoek naar de dynamiek en context van tradities en beschikt ook over grote databestanden met informatie over de geschiedenis van veel rituele gewoonten en gebruiken in Nederland. Daarmee zal het Meertens

Instituut zeker doorgaan. Maar of er verder een taak is voor het Meertens Instituut? Het bevorderen van cultuurparticipatie noemt hij een prima doel van de overheid, maar hij zegt tegelijkertijd dat het Meertens Instituut hier niet zoveel aan kan bijdragen. Het zegt ook iets over de ambivalente houding die zijn instelling inneemt ten aanzien van de UNESCO Conventie. Is het bijvoorbeeld wel zo'n goed idee als de overheid bepaalde vormen van immaterieel erfgoed gaat ondersteunen?

Als voorbeeld noemt hij het Fries. Sinds deze taal officieel erkend is, is het gebruik ervan alleen maar afgenomen. *Safeguarding* kan soms precies het omgekeerde bewerkstelligen van wat beoogd wordt. Ondanks zijn wat ambivalente houding is Bennis toch voorstander van de Nederlandse ratificatie. Maar de taak van zijn eigen instituut ziet hij toch vooral als die van kritische horzel aan de zijlijn.

Hoe zouden we het in de praktijk kunnen aanpakken?

Van alle lezingen in het ochtendprogramma was die van Ineke Strouken het meest gericht op de praktijk. Niet alleen gaf de directeur van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur haar visie op wat volgens haar immaterieel erfgoed is, ze gaf ook al suggesties en overwegingen hoe wij in Nederland de door UNESCO gevraagde inventarisatie zouden kunnen aanpakken. Daarvoor viel zij onder meer terug op haar betrokkenheid als buitenlandse expert bij de beoordeling van de voordrachten voor de Vlaamse inventaris van het Immaterieel Erfgoed.

Strouken begon met te zeggen dat het creëren van lokaal draagvlak bij de sector én bij de Nederlandse bevolking essentieel is. Dat is de achtergrond van de door het Nederlands Centrum voor Volkscultuur uitgeroepen Jaren van het Immaterieel Erfgoed, waarvan het belangrijkste doel is: bewustwording en promotie. Wat betreft de bewustwording van de sector, de ongeveer zesduizend organisaties die zich met volkscultuur en immaterieel erfgoed bezig houden, verwees zij naar de zogenoemde kenniskringen, die het Nederlands Centrum voor Volkscultuur heeft opgezet. In verband met de immaterieel erfgoed conventie noemde Strouken vier kenniskringen die voor haar van belang zijn om lokaal draagvlak te creëren:

- de kenniskring volkscultuur – immaterieel erfgoed
- de kenniskring lokale geschiedenis – streekcultuur
- de kenniskring folklore – levende geschiedenis
- de kenniskring ambachten – volkskunst.

In deze kenniskringen zitten deskundigen en sleutelfiguren uit de sector, die meedenken met het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en een brug vormen tussen het centrum en de sector. Deze kenniskringen stellen het Nederlands Centrum voor Volkscultuur in staat om grote projecten te organiseren, zoals het Jaar van de Tradities, dat met deze dag werd afgesloten. De komende jaren staan, als gezegd, centraal als de Jaren van het Immaterieel Erfgoed.

In navolging van UNESCO omschreef Strouken immaterieel erfgoed kortweg 'als de orale tradities, sociale gewoonten, rituelen en feestelijke gebeurtenissen die groepen willen doorgeven aan volgende generaties'. Net als UNESCO wijst zij op de nauwe verwevenheid met de culturele identiteit van gemeenschappen, maar meer dan de vorige sprekers verwees zij naar de historische dimensie van al deze sociale praktijken en rituelen.

Volkscultuur en immaterieel erfgoed

Vanuit het Nederlandse overheidsbeleid is er de laatste jaren meer aandacht gekomen voor beleid rondom volkscultuur. Nu is er dan het immaterieel erfgoed bijgekomen. Het is duidelijk dat de termen volkscultuur en immaterieel erfgoed verwantschap hebben met elkaar. Ze worden vaak in één adem genoemd, zoals Riet de Leeuw al liet zien in haar lezing. Toch is er verschil, volgens Strouken, en dat verschil zit hem vooral in de historische dimensie, die Ineke Strouken cruciaal vindt om het immaterieel erfgoed te kunnen noemen. Strouken ziet volkscultuur als het bredere begrip en immaterieel erfgoed, zoals alle erfgoed, als een selectie, namelijk een selectie van wat een samenleving belangrijk vindt om door te geven aan volgende generaties.

Ze maakte dit onderscheid duidelijk door te verwijzen naar het onderzoek van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur naar wat Nederlanders belangrijke tradities vinden. Op deze lijst staan gebruiken met een geschiedenis, die ook op een immaterieel

Koninginnedag in Utrecht

erfgoedlijst niet zouden misstaan, bijvoorbeeld Sinterklaas, Koninginnedag en de Nederlandse traditie om beschuit met muisjes te eten als er een kind geboren is. Maar er staan ook heel jonge gewoonten en gebruiken op die deze historische dimensie nog niet hebben, zoals het file rijden en het e-mails lezen. Deze gewoonten horen absoluut bij de volkscultuur, maar zijn (nog) geen immaterieel erfgoed.

Een tweede kanttekening die ze plaatste was bij het begrip *bescherming*, dat zij, net als de andere sprekers van de dag, vooral actief en dynamisch wil interpreteren. Immaterieel erfgoed wordt niet beschermd door het te restaureren of in een museum te plaatsen. Immaterieel erfgoed moet gedragen worden door mensen, het is *levend* erfgoed, dat een rol speelt in het leven van mensen vandaag.

In kaart brengen

Eén van de eisen van UNESCO is dat de aangesloten landen het eigen immaterieel erfgoed in kaart brengen om zo inzicht te krijgen in wat er is en eventueel ondersteuning nodig heeft. Het Nederlands Centrum voor Volkscultuur heeft hier alvast een voorzet voor willen geven, door het onderzoek naar tradities. Volgens Strouken geeft dit onderzoek (dat ruimer is dan alleen de honderd meest genoemde tradities die nu in boekvorm zijn uitgekomen) een goed beeld van wat er in Nederland leeft aan tradities en immaterieel erfgoed. Ze vindt dit ook een beter begin dan in Vlaanderen. Daar zijn ze begonnen met het rondsturen van formulieren, waarmee mensen en plaatselijke erfgoedgemeenschappen voorbeelden van immaterieel erfgoed konden indienen voor de Vlaamse inventaris. Het resultaat is een min of meer toevallige lijst van tradities en gewoonten, variërend van de Ros Beiaardomgange in Dendermonde, tot en met het Jaartallenleven in Leuven. Strouken zou liever eerst met hulp van de sector van onderop een inventarisatie in grote lijnen maken en een aantal criteria opstellen voor een representatieve lijst. Dit is naar haar mening belangrijk, omdat zo'n lijst namelijk mede het gezicht van Nederland gaat bepalen.

Als je kijkt naar wat de Nederlanders hebben ingezonden aan belangrijke tradities, dan kun je deze indelen in bepaalde categorieën van immaterieel erfgoed:

- Feesten en evenementen (zoals de Boxmeerse Vaart, Sunderklaas op de Waddeneilanden en het Bloemencorso in Zundert)
- Rituelen die samenhangen met de levensloop (zoals beschuit met muisjes en de Meidenmarkt in Schoorl)
- Tradities die samenhangen met het dagelijks leven (zoals het conserveren van voedsel en omgangsgebruiken)
- Ambachten (zoals het Zeeuwse paeremes snijden en het Hinde-looper schilderwerk)
- Uitstervend erfgoed (weervisserij)
- Zeldzame uitingen (leugenbankjes, koortsbomen, Valentijnsputje)
- Museaal immaterieel erfgoed (klederdracht en volksmuziek/dans)
- Nieuw immaterieel erfgoed (Chinees Nieuwjaar en Keti Koti)

Fietscultuur in Nederland

Ansjovis vissen in Bergen op Zoom

Een nadeel van de Vlaamse lijst is dat vooral evenementen zijn voorgedragen. Een representatieve lijst moet breder zijn dan dat, vindt Strouken. De Nederlandse lijst moet niet alleen een lijst van *showpieces* worden, zoals de oude UNESCO lijst van de *Masterpieces of the intangible heritage*. Het moet werkelijk een representatieve lijst worden, van wat de Nederlandse bevolking in den brede belangrijk vindt. Daarmee is meteen ook al één van de belangrijke criteria genoemd voor opname: wat vinden de Nederlandse bevolking en de plaatselijke gemeenschappen zelf belangrijk? Wat voor betekenis heeft dit immaterieel erfgoed in het dagelijks leven hier en nu, voor vandaag de dag? Kan het betreffende immaterieel erfgoed bogen op een zekere geschiedenis? Het is immers deze geschiedenis, de continuïteit die gevoeld wordt met vorige generaties, die mensen willen doorgeven aan de toekomst. Daarnaast zou gekeken kunnen worden naar de zeldzaamheid van het gebruik en/of het al dan niet 'bedreigd' wordt.

Hindelooper schilderwerk

Plan van aanpak

Eén van de zaken die Ineke Strouken wil overnemen van de Vlamingen, is het feit dat plaatselijke gemeenschappen die een voor-dracht willen doen om op de Vlaamse lijst te komen, daarbij ook een actieplan moeten indienen. Hoe gaan zij hun immaterieel erfgoed vastleggen, hoe gaan zij het in stand houden en hoe willen ze het doorgeven aan volgende generaties? Het gaat dus om een plan van aanpak, dat gericht is op het 'levend' houden van de betreffende traditie, en waarover later ook verantwoording dient te worden afgelegd. Zo'n plan van aanpak sluit volgens Strouken aan bij de reële problemen die plaatselijke gemeenschappen ondervinden bij de zorg voor hun immaterieel erfgoed. Vaak gaat het om clubs van vrijwilligers, die zich met een beperkt budget inzetten voor hun traditie. Op welke manier kunnen zij nieuwe generaties aanspreken, oftewel de cultuurparticipatie bevorderen? Hoe leg je zo goed mogelijk de kennis vast, zodat ook volgende generaties er wat mee kunnen? Tegen welke specifieke problemen loopt men aan?

Ook moeten plaatselijke gemeenschappen zich goed bewust zijn van wat het betekent om op een lijst te komen. Wat zijn de voordelen (erkenning!), maar ook: wat zijn de nadelen en wat kost het aan tijd, energie en kennis om erfgoedzorgdrager te zijn? Kunnen zij dit aan en hoe gaan ze dat aanpakken? Van dit alles moeten de organisaties zich bewust zijn en het moet blijken dat ze er over nagedacht hebben.

Bewustwording en promotie

Meer in het algemeen pleit Ineke Strouken nog voor een bredere bewustwording onder de Nederlandse bevolking voor het belang van immaterieel erfgoed. Ook dit hoort bij het creëren van draagvlak en bij het handen en voeten geven aan de immaterieel erfgoed conventie van UNESCO. Juist vanwege dit verbreden van draagvlak en het kweken van bewustwording, heeft het Nederlands Centrum voor Volkscultuur, samen met de sector, 2011 en 2012 uitgeroepen tot de Jaren van het Immaterieel Erfgoed. Deze themajaren geven de mogelijkheid om de hele sector (niet alleen de immaterieel erfgoed organisaties) te laten nadenken en op zoek te gaan naar immaterieel erfgoed in de eigen omgeving. Het Nederlands Centrum voor Volkscultuur wil historische

Keti Koti in Amsterdam

verenigingen vragen om mee te helpen met het schrijven van de historische achtergrondverhalen. Het wil organisaties stimuleren aan de slag te gaan en op die manier de participatie aan immaterieel erfgoed vergroten.

Uitwisseling en discussie

Met de lezing van Ineke Strouken werd het inhoudelijke gedeelte van het ochtendprogramma afgesloten. Ter afsluiting van het Jaar van de Tradities presenteerde Pharosuitgever Robin Logjes het boek *Dit zijn wij. De honderd belangrijkste tradities van Nederland*, geschreven door Ineke Strouken. Bij hoge uitzondering was het

Sint Nicolaas zelf, die zich bereid had getoond om speciaal hiervoor vanuit Spanje over te komen, eigenlijk geheel in tegenspraak met het Pact der Gevers, dat is afgesloten tussen Sint Nicolaas, Sint Maarten en de Kerstman en dat een al te vroege komst van Sint Nicolaas verbiedt. Om voor de kinderen verwarring tussen de verschillende feesten te voorkomen, heeft Sint Nicolaas met Sint Maarten afgesproken dat hij zich niet vóór 11 november in Nederland zal vertonen. Het grote belang van de immaterieel erfgoedconventie rechtvaardigde echter naar zijn mening een bliksembezoek aan Nederland. En natuurlijk het feit dat het Sinterklaasfeest was uitgeroepen tot de meest populaire traditie van de Nederlanders en als zodanig dan ook een ereplaats had gekregen in het boek *Dit zijn wij*.

Met de afsluiting van het ochtendprogramma kregen de deelnemers aan de informatiemarkt nu de gelegenheid om zich te presenteren aan de bezoekers. Het ging om organisatoren van evenementen, zoals de jaarlijks terugkerende Boxmeerse Vaart, het Bloemencorso in Zundert en het Draaksteken in Beesel, tradities zoals kermis, carnaval, het gildenwezen, traditionele sporten als kolven, beugelen en fierljeppen, maar ook organisaties die tradities onderzoeken, ontsluiten op internet en/of er educatieve projecten over ontwikkelen, instellingen zoals Stichting de Volkskeuken, de Volksverhalenbank van het Meertens Instituut en Stichting Toverbal. Met hun enthousiaste verhalen gaven zij kleur en gezicht aan de immaterieel erfgoedzorg in Nederland.

Het middagprogramma was gereserveerd voor een drietal workshops, met verschillende presentaties en ook gelegenheid voor uitwisseling en discussie. In deze workshops stonden drie thema's centraal:

- De praktijk van het Vlaamse overheidsbeleid
- Het Vlaamse voorbeeld van onderop, via de presentaties van enkele voorbeelden op de Vlaamse erfgoedlijst
- Immaterieel erfgoed en cultuurparticipatie, georganiseerd samen met het Fonds voor Cultuurparticipatie.

Over deze workshops wordt in andere deelverslagen verslag gedaan in deze aflevering van *Volkscultuur Magazine*. ▶

Symposium in beeld

Het Vlaamse overheidsbeleid en de lijst van het Vlaams immaterieel erfgoed

Tijdens het symposium 'Waarborgen voor de toekomst. Immaterieel Erfgoed in de praktijk' was er veel plaats ingeruimd voor de Vlaamse immaterieel erfgoedpraktijk. België hoorde immers bij de eerste landen in de wereld die de UNESCO Conventie voor het Immaterieel Erfgoed ratificeerden en heeft dus al veel ervaring kunnen opdoen met de praktische implementatie. Daarbij is een sleutelrol weggelegd voor het Agentschap Kunsten en Erfgoed, een ambtelijke organisatie die in Vlaanderen verantwoordelijk is voor de uitvoering van het kunst- en erfgoedbeleid. Daarnaast zijn er instellingen bij betrokken, zoals FARO, Volkskunde Vlaanderen en Tapis Plein.

FARO is het Vlaams Steunpunt voor Cultureel Erfgoed en is een dienstverlenende organisatie die een intermediaire rol vervult tussen het cultureel erfgoedveld en de overheid, en die als doel heeft cultureel erfgoedorganisaties, lokale en provinciale besturen en beheerders van cultureel erfgoed te ondersteunen. Volkskunde Vlaanderen is de door overheid erkende organisatie op het terrein van de volkscultuur, die het leven van alledag vanuit een hedendaags perspectief bestudeert en onder de aandacht brengt. Tapis Plein is een organisatie die door middel van het ondersteunen en begeleiden van projecten via onverwachtse invalshoeken de cultuurparticipatie probeert te verhogen. Tijdens de workshop waren er inleidingen van Dries Van den Broucke, van het Agentschap voor Kunsten en Erfgoed en van Jorijn Neyrinck, van Tapis Plein.

Vlaamse aanpak

Al sinds het Decreet op de Volkscultuur, uit 1998, stimuleert de Vlaamse Gemeenschap een dynamische omgang met volkscultuur, onder andere door middel van het erkennen en subsidiëren van enkele landelijke organisaties zoals, toen nog, het Vlaams Centrum voor Volkscultuur, dat inmiddels is opgegaan in FARO. Het eerste doel van de Vlaamse overheid na de ratificatie van de UNESCO Conventie was het vergroten van de zichtbaarheid. Via een reglement riep men een 'Inventaris van het immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen' in het leven, dat criteria en procedures bevatte hoe op deze lijst te komen. De procedure werd opengesteld voor plaatselijke organisaties en erfgoeddragers om elementen van immaterieel erfgoed voor te dragen voor deze lijst, dit alles in de geest van de UNESCO conventie die vindt dat het de plaatselijke gemeenschappen zelf zijn die de beslissing nemen om zich kandidaat te stellen.

De aanvragen moeten aan enkele criteria voldoen:

- het moet gaan om immaterieel erfgoed, zoals omschreven in de UNESCO conventie,
- er moet draagvlak zijn bij een duidelijk omschreven cultureel erfgoedgemeenschap,

Garnalenvisserij in Oostduinkerke

- er moet aandacht besteed worden aan (reeds uitgevoerde) beschermingsacties,
- er moet een actieplan zijn met toekomstige en geplande beschermingsacties en
- er moet worden samengewerkt met een binnen het Cultureel erfgoeddecreet gesubsidieerde organisatie.

Het initiatief ligt dus bij de gemeenschappen zelf en er moet sprake zijn van enige reflectie op wat men voor de toekomst met het betreffende immaterieel erfgoed van plan is. Er moet, met andere woorden, sprake zijn van een duurzame visie op immaterieel erfgoed.

In de 'Inventaris van immaterieel cultureel erfgoed Vlaanderen' staan de begrippen kwaliteit, bewustzijn en samenwerking centraal. De bescherming (via documentatie, ontsluiting, overdracht en educatie) gaat over het geheel van de processen die met de tradities verbonden zijn en dient op een dynamische, creatieve en vooral erfgoedgerichte manier ingevuld te worden.

Natuurlijk zijn niet alle plaatselijke organisaties in staat om voor de benodigde reflectie te zorgen. Dat is de reden dat in het reglement voorzien wordt in samenwerking met een plaatselijke of landelijke erfgoedorganisatie, zoals bijvoorbeeld een plaatselijke Erfgoedcel. Erfgoedcellen zijn te vergelijken met in Nederland de door de provincie gesubsidieerde provinciale erfgoedhuizen, instellingen dus, waar beroepskrachten op een professionele manier met erfgoed omgaan. In Vlaanderen zijn deze Erfgoedcellen niet provinciaal maar gemeentelijk of regionaal georganiseerd.

In Vlaanderen heeft men inmiddels veel ervaring met het in praktijk brengen van de conventie immaterieel erfgoed.

Zo werd bijvoorbeeld het Sint Maarten/Sint Nicolaas dossier mee ondertekend door de Erfgoedcel Waasland. Het zijn dus de plaatselijke organisaties die in Vlaanderen de aanvraag doen, ondersteund door de erfgoedcellen. Daarnaast wordt de praktische aanvraag, het invullen van het formulier, vaak nog begeleid door een landelijke organisatie op het terrein van de volkscultuur of van het erfgoed. Vaak gebeurt dit door organisaties als Volkskunde Vlaanderen en soms ook door FARO, het landelijk steunpunt voor erfgoed.

Een laatste kwaliteitsslag wordt gemaakt door de aanvragen te laten beoordelen door een commissie van experts, de door de minister opgerichte ad-hoc commissie immaterieel cultureel erfgoed. Deze commissie toetst het dossier aan de criteria en geeft ook aan of er mogelijke verbeterpunten zijn. Vervolgens adviseert deze commissie aan de minister of het betreffende element moet worden opgenomen op de Vlaamse lijst.

Immaterieel erfgoed op de Vlaamse inventaris

Inmiddels is het drie jaar verder, en zijn de volgende voorbeelden van Vlaams Immaterieel Erfgoed op de Vlaamse Inventaris terechtgekomen:

2010

Krulbol in Vlaanderen

2009

Sint Rochusverlichting in Aarschot

Fiertelommegang in Ronse

Boeteprocessie in Veurne

Valkerij in Vlaanderen

Garnaalvisserij te paard in Oostduinkerke

Sinterklaas- en Sint-Maartensgebruiken in Vlaanderen

Ros Beiaard en de Ros Beiaardommegang van Dendermonde

Jaartallenleven van Leuven

Bommelsfeesten in Ronse

Zevenjaarlijkse Virga Jessefeesten in Hasselt

2008

Sint-Dimpnaverering en de psychiatrische gezinsverpleging in Geel

Heilig Bloedprocessie van Hoogstraten

Oud Limburgs Schuttersfeest

Vlaamse gebarentaal

Houtem Jaarmarkt

Heilig Bloedprocessie in Brugge

Carnaval in Aalst

Krakelingen en Tonnekensbrand in Geraardsbergen

Inmiddels zijn ook elementen van deze Vlaamse inventaris voorgedragen voor de Internationale lijst van UNESCO. Zoals bijvoorbeeld de Heilige Bloedprocessie in Brugge, die in 2008 door Vlaanderen voor de internationale UNESCO lijst werd voorgedragen en op 2 oktober 2009 officieel werd opgenomen op deze lijst, tijdens de internationale UNESCO bijeenkomst in Abu Dhabi.

Nieuwe visienota op immaterieel erfgoed

Van den Broucke concludeert dat de strategie om het immaterieel erfgoed beter zichtbaar te maken behoorlijk is gelukt. Toch blijven er nog wat vraagpunten over. Men is begonnen in de praktijk, het is nu zaak om het immaterieel erfgoed een goede afgewogen

Heilige Bloedprocessie in Brugge

plaats te geven binnen het Vlaamse erfgoedbeleid in het algemeen. Op dit moment is men bij het Agentschap bezig met het ontwikkelen van een visienota, waarover al gesproken is met verschillende partners in het veld, waaronder FARO, Tapis Plein en Volkskunde Vlaanderen. Daarbij is het zaak om de internationale tekst van UNESCO een Vlaamse vertaling te geven, die ook aansluit bij het Vlaamse erfgoedbeleid meer in den brede. Punten die aan bod komen zijn bijvoorbeeld: wat is de relatie met roerend en onroerend erfgoed? Hoe verhoudt het begrip immaterieel erfgoed

zich met begrippen als volkscultuur, authenticiteit en traditie? Hoe definieer je cultureel erfgoed? Insteek van de visienota is uiteraard het immateriële aspect. Maar soms lopen dingen door elkaar. De bloedprocessie in Brugge kan zeker gedefinieerd worden als immaterieel erfgoed, maar de nauw ermee verbonden bloedkapel is natuurlijk materieel erfgoed. Verder is ook Brugge als geheel erkend als beschermd erfgoed. Met al die dingen moet rekening worden gehouden als men immaterieel erfgoedbeleid een plek wil geven in het bredere cultuurbeleid van de Vlaamse gemeenschap.

Ros Beiaardomvang in Dendermonde

Met al die zaken in het achterhoofd, komt men in Vlaanderen met de volgende definitie van immaterieel erfgoed. Immaterieel erfgoed is:

- niet tastbaar
- gaat over gewoonten, gebruiken en kennis
- het betreft praktijken die tijds- en plaatsgebonden zijn
- het heeft te maken met cultuur, met culturele praktijken.

Centraal in het Vlaamse beleid staat het doorgeven van cultuur aan volgende generaties. Daarbij maakt het Agentschap een onderscheid tussen volkscultuur en immaterieel erfgoed. Beide begrippen zijn wel met elkaar verbonden. Volkscultuur zit volgens Van den Broucke vooral in de actieve cultuurparticipatie. Volgens Van den Broucke heeft volkscultuur veel methodieken ontwikkeld voor het doorgeven aan volgende generaties. Dat is de kracht van de volkscultuur.

Doel van het Vlaamse beleid is om kansen te geven aan erfgoedgemeenschappen om het immaterieel erfgoed dat ze koesteren in stand te houden en door te geven. Daarnaast is het doel het sensibiliseren van de immaterieel erfgoedgemeenschappen.

Representatieve lijst

Dit proces dient echter ook, meer dan tot nu toe in Vlaanderen het geval is, gestructureerd en begeleid te worden. Als je de Vlaamse Inventaris bekijkt dan zijn het volgens Van den Broucke toch vooral de *usual suspects* die zijn voorgedragen: heel veel feesten en met name stoeten en processies met een eeuwenoude geschiedenis. In dat opzicht is de Vlaamse lijst een beetje smal en weinig representatief te noemen. De enige verrassende en a-typische elementen op de Vlaamse lijst zijn de Vlaamse gebarentaal en de Geelse psychiatrische gezinsverpleging. Voor de toekomst streeft het Agentschap er naar meer verrassende zaken naar boven te halen. Men wil naar een bredere lijst en een bredere analyse. Ook is naar de mening van Van den Broucke behoefte aan clustering. Men is in Vlaanderen begonnen van onderop, maar nu is er behoefte aan meer analyse van bovenaf. Het kan toch niet zo zijn dat de Vlaamse lijst eindeloos wordt uitgebreid met bloedprocessies? Maar omgekeerd is het ook niet helemaal eerlijk tegenover de andere bloedprocessies dat alleen Brugge en Hoogstraten op de Vlaamse lijst vertegenwoordigd zijn. Dit pleit voor een meer algemene categorie: bloedprocessies in Vlaanderen.

Het is daarmee de intentie van de Vlaamse overheid om de rol van deskundigen wat meer in het beleid te verankeren. Deskundigen, 'netwerken van experts', moeten zorgen voor meer analyse, een bredere documentatie en voor meer clustering. En ook voor een methode om uit te stijgen boven de *usual suspects*. In de zaal ontstond er enig rumoer onder de *usual suspects* zelf, de plaatselijke organisaties die tot nu toe elementen voor de Vlaamse lijst hebben voorgedragen. De Federatie van Oud-Limburgse Schutterrijen brak een lans voor de beleving van onderop, die toch vooral bij de plaatselijke mensen ligt en niet bij de geleerde deskundigen met hun abstracte analyses van bovenaf. Volgens Van den Broucke moet je inderdaad altijd terug gaan naar de mensen zelf, om wie het allemaal begonnen is. Albert van der Zeijden, van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur, zocht naar een compromis, waarin een rol is voor zowel de plaatselijke gemeenschappen, die inderdaad centraal horen te staan, maar ook voor deskundigen die brede lijnen kunnen trekken. De Vlaamse Inventaris van het immaterieel erfgoed noemde hij 'inderdaad wat smal', in Nederland is het streven om naar een bredere, meer representatieve lijst te

komen. Maar wel met de grootst mogelijke betrokkenheid van onderop. Het gaat om het vinden van een goede balans.

Nieuwe doelgroepen

Bij het doorgeven aan nieuwe generaties hoort ook het aanspreken van nieuwe doelgroepen en het verbreden van het aantal beoefenaars. In dat verband was de bijdrage van Jorijn Neyrinck bijzonder inspirerend. Tapis Plein, het projecthuis voor Actueel

Sint Rochusverlichting in Aarschot

Erfgoed, wil via verrassende en creatieve projecten de link leggen met jongeren en met nieuwe doelgroepen. In het project *Design met wortels* probeert men bijvoorbeeld nieuw elan te geven aan traditionele ambachten door jonge ontwerpers te vragen te experimenteren met nieuwe ontwerpen gebaseerd op oude tradities. *Expo krulbol* is een project waarin sport, cultuur en erfgoed worden gecombineerd, onder andere met behulp van een educatieve *toolkit* voor scholen, een publicatie en een reizende tentoonstelling.

Tapis Plein is een expertisecentrum, maar zelf geen erfgoeddrager. Dat is misschien de reden dat men nauwelijks betrokken is bij de aanvragen voor de Vlaamse Inventaris. Maar als het gaat om een actieplan, om zo het betreffende immaterieel erfgoed ook voor de toekomst levend te houden door het op een zo aantrekkelijk mogelijke manier te presenteren voor een nieuw en jong publiek, dan ben je bij Tapis Plein aan het goede adres. Tapis Plein adviseert en stimuleert mensen en organisaties die op zoek zijn naar alternatieve invalshoeken of een publieksgerichte aanpak. Een stimulerende rol die in Nederland wordt vervuld door het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en met misschien een taak voor het Fonds voor Cultuurparticipatie om deze projecten financieel te ondersteunen. Het gaat erom het immaterieel erfgoed een toekomst te geven. In Vlaanderen moeten de erfgoedgemeenschappen, als ze zich kandidaat stellen voor de Vlaamse lijst van immaterieel erfgoed, laten zien dat ze hier over nagedacht hebben en een strategie hebben ontwikkeld om hun erfgoed door te geven aan volgende generaties. ▶

Sinterklaas is immaterieel erfgoed

Vlaamse organisaties op de Vlaamse Inventaris van het immaterieel erfgoed

Volgens de UNESCO filosofie moeten plaatselijke gemeenschappen, die het immaterieel erfgoed dragen, ten nauwste betrokken worden bij uitvoering van de immaterieel erfgoed conventie. Hoe gaat zoets in de praktijk? Aangezien er in Vlaanderen al enige ervaring mee is, vroegen we aan enkele Vlaamse organisaties van wie de traditie op de Vlaamse immaterieel erfgoedlijst staat, om iets te vertellen over hun ervaringen. Aan het woord kwamen Lieven Dehandschutter en Luc Vermeulen van het Sint-Nicolaasgenootschap Vlaanderen en Peter Ressen van de Oud-Limburgse Schuttersfederatie.

Kennis en betrokkenheid

Het eerste dat opvalt is de enorme kennis en de grote betrokkenheid van de indienende organisaties. Het Sint-Nicolaasgenootschap is ontstaan in 1987 in de Vlaamse stad St. Niklaas. Het begon allemaal met het contact leggen met andere gemeenten die een link hebben met Sint Nicolaas: zo zijn er in Wallonië twee plaatsen met de naam Saint Nicholas en in Friesland heb je Sint-Nicolaasga. Vervolgens kwam men uit in Bari, waar de relieken van de heilige Nicolaas hun laatste rustplaats hebben gevonden. Wat meteen al opvalt is de internationale georiënteerdheid van het Vlaamse Sint Nicolaasgenootschap, dat lange tijd ook een Nederlandse afdeling had, tot die zich verzelfstandigde in Sint Nicolaas Genootschap Nederland. De samenwerking is gebleven. Sint Nicolaas is dan ook een internationaal bekende figuur, met vele lokale en regionale varianten in Noord-Frankrijk, Wallonië, Polen, Tsjechië en de Duitstalige landen. Een groot verschil tussen Nederland en Vlaanderen is dat Sinterklaas in Nederland door pakjesavond een familiefeest is geworden voor alle leeftijden, terwijl het in Vlaanderen tot de dag van vandaag een kinderfeest is gebleven.

Al ruim voordat sprake was van de internationale UNESCO conventie heeft het Genootschap diverse activiteiten ondernomen. Zo is bijvoorbeeld uitgebreid onderzoek gedaan naar de populariteit van de 'geversfeesten' in Vlaanderen. Eén van de resultaten van dit onderzoek was dat bleek dat Sint Nicolaas in vrijwel heel Vlaanderen gevierd wordt, maar dat Sint Maarten vooral in West-Vlaanderen populair is.

Waarborgen voor de toekomst

Het Sint Nicolaasgenootschap gaat het feest van Sint Nicolaas zeer ter harte. Vandaar dat de belangrijkste doelstelling van het Genootschap de instandhouding is van de Sint Nicolaasgebruiken en de herwaardering van het feest. De Sint moet een waardige figuur blijven, die goed met kinderen omgaat. Het behoud van Sint Nicolaas als kinderfeest staat bij het Genootschap voorop, de Sint moet niet een speelbal worden van allerlei commerciële belangen. Het Genootschap richt zich op documentatie, activiteiten en op acties. Ook geeft het Genootschap een tijdschrift uit, met informatie over Sint Nicolaas en over het Genootschap.

Eén van de concrete activiteiten van het Sint Nicolaas Genootschap was het zogenoemde Pact der Gevers, waarin gepleit werd om de feesten van Sint Maarten, Sint Nicolaas en Kerstmis duidelijk gescheiden te houden. Door de commercie kwam de Kerstman steeds vroeger en vroeger, soms al ruimschoots voor 11 november, het feest van Sint Maarten.

Volgens het Genootschap levert dit alleen maar verwarring op bij de kinderen. In 2000 had men de actie 'Pak de Kerstman', waarbij vroege Kerstmannen werden gearresteerd en naar Sinterklaas werden gebracht. Al eerder waren verbodsborden geplaatst die een te vroege komst van de Kerstman moesten vrijdelen.

Het voorbeeld van het Sint Nicolaasgenootschap maakt duidelijk dat een plaatselijke erfgoedgemeenschap staat of valt met betrokken mensen, die zich inzetten voor een bepaald gebruik. Mensen ook met grote kennis van de eigen traditie, soms zelfs gebaseerd op gedegen eigen onderzoek. Ook heeft men vaak al nagedacht over concrete acties om het feest van Sint Nicolaas te *safeguarden* voor de toekomst. Allemaal geheel in lijn met de latere UNESCO Conventie over het Immaterieel Erfgoed.

Oud-Limburgse Schuttersfederatie

Nationale en internationale erkenning

Een vergelijkbaar, minstens zo internationaal georiënteerd verhaal kwam van Peter Ressen, van de Oud-Limburgse Schuttersfederatie, de koepelorganisatie van de Schuttersgilden van zowel Nederlands als Vlaams Limburg. Dat was trouwens meteen al een probleem bij de voordracht. Nederland heeft immers de UNESCO

Het vergt enige expertise om een aanvraag te doen om op de Vlaamse lijst te komen.

Conventie nog niet geratificeerd. Het initiatief om het Schuttersfeest voor te dragen voor de Vlaamse Inventaris van het immaterieel erfgoed, kwam van de Vlaamse cultuurminister Bert Anciaux, in 2008. De OSL ging in op het verzoek, omdat de schutterijen een oude vorm van immaterieel erfgoed vertegenwoordigen, die teruggaat tot in de veertiende eeuw. Voor de OLS was de belangrijkste drijfveer: nationale en internationale erkenning van het belang van de eigen traditie. Het levert ook, zo is de ervaring, meer (internationale) contacten op. Erkenning is een steuntje in de rug. Dat wil niet zeggen dat je er ook in materiële zin iets mee kunt verdienen, al hoopt de OLS wel op een grotere internationale uitstraling en een toename van het aantal bezoekers. In de praktijk kost het in elkaar zetten van een voordracht heel veel tijd en energie. De hele projectaanvraag werd begeleid door FARO, het Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed. De OLS ziet het als een investering in de toekomst.

Erfgoedstrategie

Wat betreft het actieplan, dat deel moet uitmaken van elke voordracht voor de Vlaamse Inventaris, wees Ressen op enkele praktische knelpunten. Rondom vuurwapens bestaat in België tegenwoordig wetgeving, waaraan ook de schutters moeten voldoen. Het is een probleem waar ook de levende geschiedenis groepen mee te maken hebben, als zij bijvoorbeeld een veldslag willen

De OLS is grensoverschrijdend

naspelen. In Nederland is de wetgeving op dit punt al aangepast, zodat de levende geschiedenis groepen, letterlijk en figuurlijk, uit de voeten kunnen. Ressen noemt het een probleem dat in verschillende landen heel andere regels gelden, terwijl de activiteiten van de Oud-Limburgse Schuttersfederatie grensoverschrijdend zijn, namelijk afwisselend gehouden worden in Nederlands- en Vlaams-Limburg.

Een ander knelpunt is tegenwoordig het milieu. Voorkomen moet worden dat de kogels van de schutters in de natuur terecht komen. Hier bestaan strenge milieuregels over, zowel in Nederland als in Vlaanderen. De OLS heeft in België financiële ondersteuning gekregen voor kogelvangers, die voorkomen dat de kogels in het gras belanden en aldus de grond vervuilen. Het past in een op een creatieve wijze omgaan met erfgoed, aangepast aan de normen van onze eigen tijd.

Een laatste punt dat nog aan de orde kwam in deze workshop was het doorgeven van het immaterieel erfgoed aan volgende generaties. Zijn er nog steeds jongeren die zich willen aansluiten bij de schuttersgilden? Welke activiteiten ontplooit de Federatie om ook jongeren aan te spreken? Ressen noemt het een probleem. Met schieten alleen red je het niet, daarvoor bestaat bij de jeugd onvoldoende belangstelling. Op een bepaald moment vinden ze het gewoon interessanter om met meiden op stap te gaan. De drumbands trekken daarentegen weer wel veel interesse.

Ondersteuning

Misschien ligt juist op dit punt, het aanspreken van nieuwe doelgroepen, een taak voor professionele ondersteunende instellingen, zoals in Vlaanderen Volkskunde Vlaanderen en Tapis Plein, en in Nederland het Nederlands Centrum voor Volkscultuur. Deze en andere instellingen kunnen ook de helpende hand bieden bij het invullen van de aanvraag. Wat dat betreft zei Peter Ressen dat hij veel had gehad aan de raadgevingen en de tips van FARO, die hem hielpen de vertaalslag te maken naar een kansvolle aanvraag voor de Vlaamse overheid. Voor het invullen van de formulieren is toch enige expertise vereist, vooral daar waar het gaat om de benodigde (theoretische) reflectie op het gebruik. Voor een internationale aanvraag ligt de lat nog weer een paar centimeter hoger. Bij de aanvraag van het Sint Nicolaas Genootschap werd al aangeraden om toch vooral ook contact te zoeken met vergelijkbare organisaties in Nederland. Contacten die er historisch al waren, maar die nu weer geïntensiveerd zijn met het oog op een internationale voordracht voor de Sint Nicolaasgebruiken in Nederland en Vlaanderen. ▶

Het ambacht van molenaar

Immaterieel erfgoed en cultuurparticipatie

Bij immaterieel erfgoed is de historische dimensie belangrijk. Sommige tradities en rituelen kunnen dan ook bogen op een lange geschiedenis. De insteek van de UNESCO Conventie is: hoe kun je een traditie levend houden voor de toekomst? Plaatselijke organisaties voelen zich enorm betrokken bij hun traditie en willen dat die ook van waarde blijft voor de toekomst. Maar het is lang niet altijd makkelijk om nieuwe mensen te werven. Organisaties vergrijzen en verliezen de aansluiting met een nieuwe generatie. Immaterieel erfgoed gaat dan verloren. In deze workshop laten drie organisaties zien hoe zij nieuwe doelgroepen proberen aan te spreken om zo de eigen traditie levend te houden. Ook sprak het Fonds voor Cultuurparticipatie over subsidie voor projecten die een landelijke voorbeeldfunctie hebben en verbindingen leggen tussen heden en verleden.

De drie concrete voorbeelden die gepresenteerd werden, kunnen alle bogen op een rijke geschiedenis: het Sint Maartenzingen in Utrecht, het Driekoningenzingen in Midden Brabant en het ambacht van molenaar.

Chris van Deventer, van het Sint Maartensberaad Utrecht, vertelde dat zijn traditie al dertien eeuwen verbonden is met de stad, met de Dom – de kerk die is toegewijd aan Sint Maarten – als stralend middelpunt.

Het Driekoningenzingen in Brabant (maar ook in het aangrenzende Vlaanderen en Duitsland) was oorspronkelijk een bedelfeest, waarbij niet alleen kinderen maar ook volwassenen langs de deuren gingen. Uit pure noodzaak, om tijdens de gure winterperiode wat te bedelen om eten. Het Driekoningenzingen heeft een eeuwenlange geschiedenis en is met name in de zeventiende eeuw veel vastgelegd op schilderijen. Bernard Robben, voorzitter van de Heemkundige Kring de Vyer Heertganghen, doet er samen met de andere heemkundekringen uit de regio alles aan om deze traditie levend te houden.

Het derde voorbeeld, het molenaarsambacht, is niet minder verweven met de Nederlandse culturele identiteit, zo liet Walter Holweg, van het Gilde van Vrijwillige Molenaars, zien.

Bedreigd erfgoed

Het gaat dus in alle gevallen om oude tradities, die het echter wel moeilijk hebben. Dat heeft niet alleen te maken met grote maatschappelijke veranderingen, zoals de Industriële Revolutie die de functie van de molen heeft uitgehold of de ontkerkelijking en de ontzuiling, die de religieuze context van gebruiken als Sint Maarten en Driekoningen hebben doen wegvallen of in ieder geval minder vanzelfsprekend hebben gemaakt. Het kan ook om heel praktische problemen gaan. In Brabant zijn bijvoorbeeld steeds minder ouders nog bereid hun kinderen 's avonds de straat op te laten gaan: dat is tegenwoordig veel te gevaarlijk geworden.

Tegelijk is er het sterke besef dat de liefde voor en kennis van oude tradities moeten worden doorgegeven aan volgende generaties. Een vraag uit de zaal was: als er dan geen behoefte meer aan is, is het dan niet logisch en ook goed dat de gebruiken verdwijnen? Waar ligt de grens tussen stimuleren en opleggen? Wordt dat niet een kunstmatig in stand houden? Als antwoord hielden Chris van Deventer en Bernard Robben een gloedvol betoog. Voor hen gaat het om tradities die nog steeds van waarde zijn. Het is belangrijk erfgoed. Een traditie blijft in stand, zolang er nog mensen zijn als

Robben en Van Deventer die er met al hun passie hun schouders onder willen zetten. Bij een monument zeg je toch ook niet: breek maar af. Waarom zou je een eeuwenoud ritueel zomaar verloren laten gaan?

Doorgeven aan volgende generaties

Er is passie genoeg. En er zijn ook meer dan voldoende vrijwilligers die er hun schouders onder willen zetten. Vaak worden ze daarbij gedreven door kostbare herinneringen aan de eigen jeugd, die de

traditie voor hen nog steeds van grote waarde maakt en die men daarom graag wil doorgeven aan volgende generaties. Bij een feest als Sinterklaas gaat het min of meer vanzelf. Bij feesten als Sint Maarten en Driekoningen moet je er iets meer moeite voor doen.

Maar hoe pak je het aan? Welke strategieën kunnen gevolgd worden? De mensen van het Driekoningenzingen hebben vooral gekeken naar het onderwijs. Om het Driekoningenzingen te

bevorderen hebben ze in Midden-Brabant alle scholen in de omgeving benaderd met een samen met het Nederlands Centrum voor Volkscultuur opgezette lesbrief (te downloaden op www.volkscultuurvoorkinderen.nl) Ook de plaatselijke pers werd ingeschakeld, zo verscheen bijvoorbeeld een oproep in *Goirlles Belang* en de *Tilburgse Koerier*. Het resultaat was echter beneden verwachting. Elk jaar wordt het aantal Driekoningengroepen minder.

De vraag is: hoe kun je bij de scholieren een gevoelige snaar raken, zodat zij zich werkelijk aangesproken voelen? Eerst op het heemeft, maar omdat het daar te koud was, later in de kapel van het klooster, werden bijeenkomsten georganiseerd met koffie en chocolademelk voor de kinderen, en vanaf 17.00 uur zongen de groepen voor de jury en het publiek. Het zingen zelf werd rechtstreeks op de lokale televisie uitgezonden. Ook waren er prijzen; in één van de uitgereikte eierkoeken wordt een boon verstoppt, degene die hem vindt mag koning zijn, net als vroeger. Ook zijn er prijzen voor de beste zangers en de mooist verklede groepen. Zonder prijzen krijg je tegenwoordig geen kinderen meer. Kinderen houden ook van het competitie element, zoals televisie programma's als *Idols* laten zien. Eigenlijk was dit succesvoller dan het scholentrajec, waar het lang niet altijd eenvoudig blijkt om het Driekoningenzingen een plek te geven in de toch al overladen lesprogramma's. Scholen hebben geen zin in het zoveelste lespakket. Uit de zaal kwamen nog diverse andere suggesties. Waarom er geen uitje van gemaakt, met de hele klas naar de boer, daar suikerbieten uithollen en met de hele groep in optocht door het dorp trekken? Ook zou je kunnen aanknopen bij bekende sterren, of zangers zoals Guus Meeuwis een Driekoningenzingenlied laten zingen. Het zijn allemaal manieren om bij de belevingswereld van jongeren aan te sluiten.

Zoeken nieuwe vormen

Het Sint Maartensberaad in Utrecht zoekt het eerder in nieuwe vormen om de oude gedachte van het 'samen delen' overeind te houden. In de week rondom het feest van Sint Maarten worden diverse activiteiten georganiseerd, zoals rondleidingen in de Domtoren, het festival 'Alle heiligen zingen', de stadswandeling 'Sint Maarten rond de Dom', een familie rondleiding en een workshop lampion versieren. Eén van de hoogtepunten is op

10 november de 'Dag van de Mantelzorg' waarin een nieuwe inhoud wordt gegeven aan het begrip samen delen, door de Utrechtse mantelzorgers een hart onder de riem te steken. De activiteiten culminereren allemaal in de eigenlijke feestdag op 11 november, met concerten en activiteiten in de wijken, een lampionnoptocht in Park de Gagel en het luiden van de Utrechtse klokken. Het samen delen staat centraal bij de Maaltijd voor Dak- en Thuislozen, die georganiseerd wordt door de Sleep Inn en het Smulhuis. Niet de oude vormen staan centraal, maar de Geest van Sint Maarten. Er worden eigentijdse vormen bedacht om een nieuwe inhoud te geven aan wat mensen nu bezighoudt.

Om immaterieel erfgoed levend te houden, moet het doorgegeven worden aan volgende generaties.

De mantelzorg – een term die verwijst naar de mantel van Sint Maarten – is daar een mooi voorbeeld van. Speciaal voor kinderen heeft men een cd gemaakt met liedjes, carillonmuziek, muziek van het stadsorgel en drie Sint Maartensverhalen.

Was bij het Driekoningenzingen het grote probleem hoe nieuwe doelgroepen te bereiken, wat betreft het Sint Maartenfeest werd de kritische vraag gesteld of hier niet sprake was van een *invention of tradition*? Er wordt van alles bedacht en soms is men daarin heel succesvol, maar wat heeft het allemaal nog te maken met de oude traditie van Sint Maarten? Is men inmiddels niet letterlijk losgezongen van deze oude traditie? Het is het dilemma van steeds weer opnieuw invulling moeten geven aan oude tradities, op een manier zoals die ook voor nieuwe generaties weer aantrekkelijk kan zijn. Waar ligt de essentie, in de vorm of in de inhoud? Als je tradities niet steeds weer opnieuw inhoud en betekenis geeft, dan is het op een bepaald moment gedaan met die traditie. Dan is het

Driekoningenzingen Midden-Brabant

nog slechts een herinnering of een museumstuk, van waarde in verband met vroeger maar zonder actuele betekenis. Dan is het geen *levend* erfgoed meer.

Behouden van een ambacht

Het oude molenambacht lijkt zijn vroegere belangrijke economische functie nu wel definitief verloren te hebben. Voor de economie zijn de molens niet meer nodig. Toch zijn er nog steeds veel mensen geïnteresseerd in het oude molenambacht. Nederland telt heel wat molenstichtingen die een oude molen willen behouden. Maar gaat het alleen om het monument of is het ook belangrijk om het ambacht van molenaar staande te houden? Dat is precies waar het Gilde van Vrijwillige Molenaars zich voor inzet. Nederland staat vol met molens, maar hoe krijg of hoe hou je ze allemaal draaiend? Het ambacht van de molenaar dreigde uit te sterven. Dit heeft ertoe geleid dat eind jaren zestig van de vorige eeuw een kleine groep van enthousiaste molensliefhebbers gestart is met het organiseren van een opleiding tot vrijwillige molenaar. Uit dit initiatief is in 1972 het Gilde van Vrijwillige Molenaars voortgekomen.

Het blijkt dat er veel mensen het molenambacht willen leren, als hobby omdat ze met pensioen zijn, omdat ze het wel stoer vinden of omdat ze *feeling* met natuur en techniek hebben. Er zijn veel 55-plussers die molenaar willen worden, maar ook veel jonge veertigers. Elk jaar zijn er zestig examens. Vaak begint het allemaal met een oproep van een eigenaar (de gemeente of een stichting), die op zoek is naar een molenaar. De opleiding is bepaald geen sinecure. Het is gevaarlijk werk, het is lastig om tijdig mankementen te ontdekken en te verhelpen, je moet de moleneigenaar kunnen adviseren, en je moet gevoel hebben voor klantenbinding, de vele mensen die een draaiende molen willen bezoeken. De opleiding bestaat uit praktijk en theorie en wordt in een drietal periodes van ongeveer vijftig uur gegeven. Na twee jaar kan iemand zelfstandig molenaar worden.

Ook de verder gelegen toekomst is belangrijk. Nu al probeert men jongeren te interesseren. Speciaal voor de jeugd organiseert het Gilde enkele activiteiten, zoals bijvoorbeeld *roefedagen* (een soort stages, waarbij kinderen kunnen meelopen). Ook de brunches

tijdens de molendagen, waar kinderen kunnen leren om zelf brood te bakken, zijn heel populair.

Fonds voor Cultuurparticipatie

Het Fonds voor Cultuurparticipatie subsidieert projecten met een landelijke voorbeeldfunctie, die erop gericht zijn de actieve cultuurparticipatie te bevorderen. Ook het Gilde van Vrijwillige Molenaars heeft in dit kader subsidie gehad, zo vertelde Jan Jaap Knol, de directeur van het Fonds voor Cultuurparticipatie. Het Gilde kreeg subsidie omdat zijn project landelijk toepasbaar is en het nieuwe doelgroepen aanspreekt: een jongere generatie die het ambacht leert. Voor één molen had het Fonds nooit subsidie gegeven.

Op dit moment ondersteunt het Fonds een campagne om de muziek terug te brengen op de basisscholen. Zouden hier ook mogelijkheden zijn voor het Driekoningenzingen en het Sint Maartenszingen? Kunstinstituten gaan uit van het (amateur-) kunst aspect. Initiatieven zoals bijvoorbeeld rondom het Driekoningenzingen hebben een bredere insteek, daar gaat het immers ook om het erfgoedaspect. En is niet ook de volkscultuur één van de speerpunten van het Fonds voor Cultuurparticipatie? Volgens Knol is het lastig om met Driekoningen en Sint Maarten de school binnen te komen. Hij adviseert om niet zomaar de scholen allerlei lespakketten te sturen, maar om contacten te leggen met bemiddelende instanties. Eén van de aanwezigen opperde de mogelijkheid om aansluiting te zoeken bij een landelijk thema. Ze had niet gehoord van het Jaar van de Tradities, maar in haar omgeving bleken alle scholen er aan mee gedaan te hebben. Daarom is het raadzaam om aansluiting te zoeken bij grotere trajecten, zoals bijvoorbeeld nu de Jaren van het Immaterieel Erfgoed 2011-2012.

Nieuwe verbindingen en actieve cultuurparticipatie

In de zaal wordt gevraagd of het Fonds ook kleine initiatieven zou kunnen ondersteunen. In de volkscultuursector is daar namelijk veel behoefte aan. Knol zegt dat het punt zijn aandacht heeft. In overleg met de provinciale volkscultuurconsulenten wil hij de toegankelijkheid van zijn Fonds proberen te verbeteren.

Sint Maarten in Utrecht

Het gaat het Fonds vooral om het leggen van nieuwe verbindingen en actieve cultuurparticipatie. Hier liggen ook mogelijkheden voor volkscultuur en immaterieel erfgoed. Het streven van het fonds is om steeds meer mensen te laten deelnemen aan cultuur en erfgoed. Dat is ook het streven van immaterieel erfgoed organisaties. UNESCO legt erg de nadruk op het levend houden van tradities, op het doorgeven van tradities naar volgende generaties. Om levend erfgoed te kunnen blijven, moet een traditie steeds weer opnieuw van betekenis worden gemaakt voor mensen hier en nu. Als groepen willen dat hun immaterieel erfgoed levend blijft, dan zullen ze contact moeten maken met nieuwe doelgroepen en een actief beleid moeten voeren om meer mensen

bij hun traditie te betrekken. In die zin is immaterieel erfgoed ook altijd het bevorderen van cultuurparticipatie. Om een traditie te waarborgen voor volgende generaties wordt van immaterieel erfgoedorganisaties verwacht dat ze actie ondernemen om de liefde voor en kennis van hun erfgoed door te geven. Dit actueel houden van tradities vergt veel van de organisaties. Ze moeten niet alleen een actief wervingsbeleid voeren, maar ze moeten ook nadenken over hoe ze hun traditie met de tijd laten meegaan.

Om hierover te brainstormen heeft het Nederlands Centrum voor Volkscultuur in het voorjaar 2011 enkele bijeenkomsten gepland. (Meer informatie: www.volkscultuur.nl)

Wie zijn wij?

De 100 belangrijkste tradities van Nederland

Met de publicatie van het boek *Dit zijn wij. De honderd belangrijkste tradities in Nederland* werd op 15 oktober het Jaar van de Tradities afgesloten. De lijst is gebaseerd op een enquête onder de Nederlandse bevolking. Welke tradities vinden Nederlanders belangrijk? Aanleiding voor het Jaar van de Tradities was: bewustwording. Het Nederlands Centrum voor Volkscultuur wilde mensen laten nadenken over het belang van tradities in hun leven. Tegelijk wilde het centrum in kaart brengen welke tradities Nederlanders dierbaar vinden.

Het onderzoek naar de belangrijke tradities in Nederland was een mooie opstap naar de Jaren van het Immaterieel Erfgoed. UNESCO heeft immers gevraagd dat alle aangesloten landen hun eigen immaterieel erfgoed in kaart brengen. Nu kun je dit natuurlijk door experts laten doen, door deskundigen. Zo gaat het vaak bij

het materieel erfgoed. Daar zijn het vaak de experts die een lijst samenstellen, aan de hand van allerlei criteria, zoals bijvoorbeeld historisch belang, monumentale waarde, uniciteit of zeldzaamheid.

Bij immaterieel erfgoed ligt dit anders. Immaterieel erfgoed gaat over gewoonten en gebruiken die gekleurd zijn door tradities. Het is de cultuur die mensen van huis uit hebben meegekregen, en waarover je dus het beste de mensen zelf kunt vragen. Meer nog dan bij materieel erfgoed gaat het om betekenisgeving. Dat is een subjectief proces waarin mensen aangeven wat voor hen van waarde is. Dat is de reden dat wij gekozen hebben voor de onderzoeksvorm van een enquête. We hebben het de Nederlandse bevolking zelf gevraagd. 'Stuur ons uw tien belangrijkste tradities met toelichting'. Dat hebben we geweten, vele duizenden enquêteformulieren stroomden bij ons binnen. Vervolgens was het vooral tellen, tellen en nog eens tellen. Voor het boek hadden wij de honderd meest genoemde tradities nodig, momenteel zijn wij de minder genoemde tradities aan het verwerken en beschrijven.

Onderzoek van onderop

Voor onze enquête hebben we gekozen voor een open vorm. We hebben eenvoudigweg gevraagd: 'Noemt u ons de tien belangrijkste tradities in uw leven'. We hebben niet gevraagd: 'Noemt u ons eens tien typisch Nederlandse tradities'. Als we dat gevraagd had-

Sint Nicolaas zelf nam het boek *Dit zijn wij* in ontvangst.

Sinterklaas is uitverkozen tot belangrijkste traditie in Nederland.

den, dan was de uitslag waarschijnlijk heel anders uitgevallen. We vroegen niet naar beelden en zelfbeelden. We vroegen op een heel persoonlijk niveau: 'Wat is voor u belangrijk?'. Zo is voor velen die in Nederland wonen Ketu Koti (op 58) een belangrijke traditie. Dat blijkt uit de uitkomsten van de enquête. Het is een belangrijk feest in Suriname en zal dus vooral door Surinaamse Nederlanders zijn ingevuld. Op een zelfde wijze zullen katholieke Nederlanders gezorgd hebben voor een hoge notering van de Mariaverering (op 61). De lijst van honderd belangrijke tradities is dus een gemiddelde. Het is niet zo dat voor iedere Nederlander al deze honderd tradities belangrijk zijn in deze volgorde. Voor de een is de gewoonte van een biertje drinken (25) belangrijk, terwijl de ander naar de kermis gaan (20) of moederdag vieren (16) als belangrijke, steeds weer terugkerende traditie heeft ingevuld. Zo kun je ook niet zeggen dat de passiespelen in Tegelen (op 84) een belangrijker traditie is dan de traditie van de Limburgse vlaai (85).

De lijst van honderd belangrijke tradities is geen ranglijst, het is eenvoudigweg een manier om in kaart te brengen welke tradities het meest zijn genoemd in de enquête. Maar als je alles bij elkaar optelt, dan ontstaat toch een beeld. Als heel veel mensen Sinterklaas (op 1) en Koninginnedag (op 3) noemen als hun meest dierbare traditie, dan is het blijkbaar een traditie die voor veel Nederlanders van waarde is. Misschien zou je Sinterklaas en Koninginnedag zelfs typisch Nederlands kunnen noemen, het zijn in ieder geval voor heel veel Nederlanders bij uitstek Nederlandse feesten.

Tradities zijn belangrijk

Misschien is de eerste belangrijke conclusie die uit de enquête te trekken is: Nederlanders vinden tradities belangrijk. Het blijkt niet alleen uit het hoge aantal ingestuurde enquêteformulieren. Het blijkt ook uit de vele soms ontroerende verhalen die werden mee-gestuurd. Tradities spelen een belangrijke rol op sleutelmomenten

in het leven van mensen. Bijvoorbeeld in levenslooprituelen rondom geboorte, huwelijk en dood. Maar ook in religieuze feesten en gebruiken. Nog weer andere tradities roepen dierbare herinneringen op aan de eigen jeugd, zo vielen zaken op als warme chocolademelk drinken (op 91), de eerste communie (98) en Mariabiscuit (94). Nog weer andere zaken worden verbonden met nationale identiteit, zoals bijvoorbeeld het feest van Koninginnedag (op 3),

Koekhappen op Koninginnedag

4&5 mei vieren (13), de Oranjekoorts, met name bij voetbal (33). Veel tradities zijn verbonden met bepaalde religieuze tradities, van Kerstmis (op 2) tot Allerzielen (49), van het Suikerfeest (14) tot Divali (op 99). Het zijn allemaal zaken die mensen na aan het hart liggen.

Ook werden veel oude sporten genoemd, zoals kaatsen (op 66), beugelen (81), fierljeppen (50), klootschieten (72) en kolven (47),

Veel van deze traditionele sporten zijn verweven geraakt met regionale identiteiten. Zoals het fierljeppen bij Friesland hoort, zo hoort het beugelen bij Limburg. En zoals het klootschieten hoort bij Oost-Nederland, hoort het kolven bij West-Friesland. Dat is ook een belangrijk aspect van tradities: het zijn niet dingen die je zomaar doet, voor veel mensen zijn ze nauw verweven met de eigen culturele identiteit. Dat is ook de reden dat veel mensen tradities van vroeger in ere willen houden, tradities zoals de klederdracht (op 37), de gildencultuur (32) en het midwinterhoornblazen (64), die ook hoog eindigden. Tradities hebben te maken met identiteit.

Imago: beeld en zelfbeeld

Tradities hebben ook te maken met imago, met beeld en zelfbeeld. Het blijkt uit tradities als haringhappen (op 10), stampot eten (12), erwtensoep (22), drop (23), kaas (48) en hagelslag (83). Het zijn allemaal etenswaren en gerechten die toch wel typisch Nederlands mogen heten. Hagelslag en drop nemen veel mensen mee waar ze ook gaan, omdat ze het niet kunnen missen en in het buitenland niet kunnen krijgen. Andere tradities lijken daarentegen weer import van buiten, met als bekendste voorbeeld Valentijnsdag (op 44). Halloween staat niet op de lijst, maar het zou best kunnen dat dit feest de volgende keer wel hoog zal eindigen. Het betreft hier feesten die uit het buitenland zijn komen overwaaien, al dan niet onder invloed van de commercie, maar die hier ook populair zijn geworden. Nederland maakt meer dan ooit deel uit van een globaliserende cultuur, maar zoekt in dat wereldverband naar iconen van lokale eigenheid, zoals drop en hagelslag.

Terugkerende gewoonten

Wat maakt iets tot een traditie? Velen reageerden verrast toen ook zaken op de lijst bleken te staan als file rijden (op 80), e-mail lezen (56), en 8 uur journaal (100) kijken. Zijn dat nu ook al tradities? Wat in ieder geval duidelijk is, dat al deze zaken diep ingeslepen alledaagse gewoonten zijn geworden. Niet allemaal leuke of aangename gewoonten, zoals bijvoorbeeld het filerijden, maar wel zo goed als onontkoombaar. Het laat zien dat tradities dynamisch zijn en dat er steeds weer nieuwe gewoonten bij kunnen komen, die, als je ze maar lang genoeg volhoudt, vanzelf een traditie worden. Een verrassende traditie is de traditie van de Gay Parade (op 95),

een betrekkelijk jonge traditie die toch al, tot in het buitenland toe, als typisch Nederlands wordt ervaren. Het is ook een traditie waarmee homo's hun identiteit uitdragen. Identiteit is een kernwoord bij tradities.

Andere tradities kunnen verdwijnen, of minder populair worden. Vijftig jaar geleden was naar de kerk gaan (op 29) waarschijnlijk veel hoger geëindigd (in de enquête die het *Reformatorisch Dagblad* onder de eigen lezers afnam eindigde de kerkgang nog op nummer één). Een enquête biedt een momentopname. Wat dat betreft is het interessant om de enquête om de zoveel jaar te herhalen, om te kijken wat we dan belangrijk vinden. Ook dit past in de dynamiek van tradities.

Veel feestelijke tradities

Wat verder nog opvalt is dat de Nederlanders met name aan allerlei vrolijke dingen hebben gedacht toen ze de enquête invulden. De top tien wordt er zelfs door gedomineerd, met feesten als Sinterklaas, Kerstmis, Koninginnedag, Oud en nieuw, Pasen en Carnaval. Maar ook Moederdag (16), Abraham zien (15) en op vakantie gaan (51) scoorden hoog. En natuurlijk de schaats- en ijspret (19) die massaal genoemd werden toen het kouder werd.

Stuur ons uw belangrijkste tien tradities!

Dingen die je met plezier doet, daar denk je met genoeg aan terug. Minder leuke dingen, die toch ook verbonden kunnen zijn met tradities, verdringen we misschien het liefst. Bijvoorbeeld de traditie van het thuis opbaren na een overlijden (op 77), waarvan het belang voor mensen wel eens veel groter zou kunnen zijn dan deze lage plaats op de lijst doet vermoeden. Het geldt mogelijk ook voor het bijgeloof (96). Uit ander onderzoek blijkt dat veel mensen bijgelovig zijn, maar daar niet altijd voor uit willen komen.

Een koekje bij de koffie of thee als symbool voor de Nederlandse zuinigheid

Hoe nu verder?

De enquête biedt een momentopname. Het Nederlands Centrum voor Volkscultuur is dan ook zeker van plan om de enquête om de tien jaar te herhalen. Tradities kunnen soms bogen op een lange geschiedenis, maar dat wil niet zeggen dat ze niet kunnen verdwijnen of dat er geen nieuwe tradities voor in de plaats komen. Als immaterieel erfgoed is het belangrijk om de tradities vast te leggen voor het nageslacht. Tradities hangen samen met de culturele identiteit van mensen, of, zoals UNESCO het formuleert, 'immaterieel cultureel erfgoed, overgedragen van generatie op generatie, geeft mensen een gevoel van identiteit en continuïteit, en bevordert dus het respect voor culturele diversiteit en menselijke creativiteit'. Ook voor het in kaart brengen van het Nederlandse immaterieel erfgoed willen wij graag weer een beroep doen op alle Nederlanders! Op www.volkscultuurplein.nl bij enquête kunt u ons nog steeds uw tradities en immaterieel erfgoed sturen. ▶

Een jaar lang Volkscultuur Magazine voor maar € 22,- !

Wilt u op de hoogte blijven van de ontwikkelingen op het gebied van volkscultuur en immaterieel erfgoed? Neem dan een abonnement op Volkscultuur Magazine.

Word nu abonnee en ontvang een welkomstgeschenk cadeau.

Stuur onderstaande bon naar: Nederlands Centrum voor F.C. Dondersstraat 1, 3572 JA Utrecht (tel: 030-2760244, email: ncv@volkscultuur.nl).

Ja, ik neem tot wederopzegging een jaarabonnement op Volkscultuur Magazine.

Naam: _____

Instelling: _____

Straat: _____

Postcode: _____

Woonplaats: _____

Telefoon: _____

Email: _____

Datum: _____

Handtekening: _____

Colofon

Volkscultuur Magazine
jaargang 5, nummer 4, winter 2010

Volkscultuur Magazine
is een uitgave van het Nederlands Centrum
voor Volkscultuur

Redactie en exploitatie:
Nederlands Centrum voor Volkscultuur
F.C. Dondersstraat 1, 3572 JA Utrecht
tel: 030-2760244
email: ncv@volkscultuur.nl
www.volkscultuur.nl
www.traditie.nl

Redactie:
drs. Ineke Strouken (hoofdredactie)
dr. Albert van der Zeijden
drs. Olivier Rieter
drs. Saskia van Oostveen
Met medewerking van Addy Kayim, Ton Fischer en
Pieter van Rooij

Teksten: Nederlands Centrum voor Volkscultuur
Foto's: Nationale Beeldbank, UNESCO, Jan Stads,
Dorien Dijkhuis en Ineke Strouken
Omslagfoto: Nationale Beeldbank
Opmaak: www.icarusontwerp.nl
Druk: www.libertas.nl

Volkscultuur Magazine verschijnt vier keer per jaar.
Een abonnement kost € 22,-.
Opzegging van abonnementen moet uiterlijk op
1 december aan de administratie zijn doorgegeven.

© Nederlands Centrum voor Volkscultuur

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen
en/of vermenigvuldigd zonder schriftelijke
toestemming van de uitgever.

Wij hebben alle moeite gedaan om rechthebbenden
van copyright te achterhalen. Mochten er personen
of instanties zijn die menen aanspraak te maken op
bepaalde rechten, dan wordt hun vriendelijk verzocht
contact op te nemen met de uitgever.

ISSN 1872-5090

Standaardwerk over tradities van nu

Dit Zijn Wij
Ineke Strouken
ISBN 978 90 79399 19 2

€ 22,50
288 pagina's geheel in kleur
Pharos uitgevers/Nederlands
Centrum voor Volkscultuur
www.volkscultuur.nl
www.pharosuitgevers.nl

Bestellen door € 22,50 over te maken
op giro 810806 ten name van het
Nederlands Centrum voor Volkscultuur
te Utrecht, o.v.v. 'Dit zijn wij'

Niet klompen en tulpen zijn bepalend voor de Nederlandse identiteit anno 2010, maar Sinterklaas en Koninginnedag. Het is één van de opvallende uitkomsten van een groot-scheepse enquête die door het Nederlands Centrum voor Volkscultuur werd gehouden over de beleving van onze tradities.

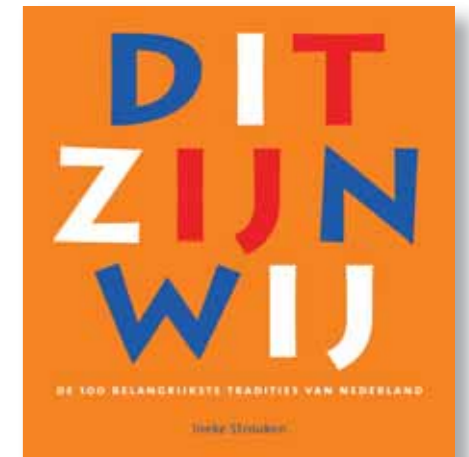
Tradities vormen de culturele bagage die iedereen van huis meekrijgt. Het is de cultuur die van generatie op generatie wordt doorgegeven. Als je onze

gezamenlijke tradities kent, ken je de Nederlander. Dat was dan ook het grote belang van bovengenoemde enquête, waaruit een betrouwbare en representatieve top 100 van Nederlandse tradities is voortgekomen.

Deze top 100 heeft als leidraad gediend bij het onlangs verschenen standaardwerk DIT ZIJN WIJ waarin alle tradities uit de top 100 uitvoerig worden beschreven. Auteur Ineke Strouken is al meer dan twintig jaar directeur van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en wordt algemeen beschouwd als één van de grootste autoriteiten op het gebied van tradities en immaterieel erfgoed in Nederland.

Strouken combineert als geen ander een gedegen achtergrondkennis met de gave de onderwerpen op een toegankelijke manier uit de doeken te doen. In het boek volstaat ze niet met louter beschrijvingen, maar gaat zij op zoek naar de historische achtergronden van onze tradities. Waarom eten we beschuit met muisjes bij een geboorte, hoe komt het dat de meeste Nederlanders ontbijten met een boterham met kaas en waarom is er altijd maar één koekje bij de koffie? Of wat is luilak voor feest en sinds wanneer zetten wij een kerstboom in huis met Kerstmis? Ze laat zien dat tradities springlevend zijn en dat het gaat om de tradities van nú. Hetgeen ook duidelijk wordt aan de hand van de tradities die door nieuwe Nederlanders aan ons cultuurpatroon zijn toegevoegd.

DIT ZIJN WIJ is hét standaardwerk over Nederlandse tradities. Gedegen zonder saai te zijn en anekdotisch zonder oppervlakkig te zijn. Dik en toch handzaam, kortom een boek dat in geen enkel gezin mag ontbreken.

Nederlands Centrum voor Volkscultuur
F.C. Dondersstraat 1, 3572 JA Utrecht
tel: 030 – 276 02 44

ncv@volkscultuur.nl
www.volkscultuur.nl

Volkscultuur gaat over de cultuur van het leven van alledag. In een snel veranderende samenleving wordt het belang ervan alleen maar groter. Volkscultuur Magazine houdt u op de hoogte van recente trends en ontwikkelingen, bijvoorbeeld door te berichten over nieuw beleid of goede voorbeeldprojecten, maar biedt ook kennis en verdieping. Het blad is bedoeld voor iedereen die volkscultuur een warm hart toedraagt: particulieren net zo goed als organisaties, onderzoekers net zo goed als doeners.